

УДК 330.341

Стадник В.В., Йохна В.М.

Хмельницький національний університет

**ПАРАДИГМАЛЬНІ ЗМІНИ НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА РУШІЙНІ СИЛИ ТА
ДЖЕРЕЛА РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ**

Stadnyk V., Yokhna V.

Khmelnytskyi National University

**PARADIGMATIC CHANGES IN SCIENTIFIC VIEWS ON DRIVING AND
SOURCES OF DEVELOPMENT OF SOCIO-ECONOMIC SYSTEMS**

Економічне зростання є однією із головних макроекономічних цілей кожної країни, основним показником конкурентоспроможності її економічної системи у світовому господарстві. Тому так багато уваги в науковому середовищі приділяється для виявлення законів і закономірностей цього зростання, його джерел і рушійних сил. Історична ретроспектива розвитку суспільств і економік через призму економічної динаміки вказує на поступову зміну наукових поглядів на значущість чинників, що сприяють прискоренню / уповільненню темпів економічного зростання. Аналіз сутності цих змін представниками різних течій в економічній теорії вказує на їх якісний характер, Це служить підставою для висновку про парадигмальні зміни наукових поглядів на джерела і рушійні сили розвитку соціально-економічних систем.

Дефініцію «парадигма» доволі часто використовують для узагальнення певних процесів чи явищ, опираючись на її первинне трактування (грец. *paradeigma* – взірець). Проте, на наш погляд, для релевантного застосування слід звернути увагу на те, наскільки аргументованими є підстави віднести пояснення певного явища до такого, що має спільну для інших подібних явищ наукову платформу (модель, механізм). У класичному її трактуванні, яке подає Т.Кун, «наукова парадигма – це визнана всіма система поглядів на явище, яка протягом певного часу дає науковому співтовариству модель постановки проблем і їх вирішення» [1, с.11]. Парадигми еволюціонують по мірі того, як змінюється контекст застосування закладених в них моделей постановки і вирішення проблем. Успіх нової парадигми полягає у її кращій здатності (і кращих перспективах) вирішення проблем – завдяки розширенню знань про факти об'єктивної реальності. Оновлення парадигми означає, що в науці розвиваються інші (відносно тих, що існували до цього) теоретико-методологічні засади дослідження цієї реальності.

Зокрема, ранні теорії циклічного економічного зростання (К. Маркс, М. Туган-Барановський, М. Кондратьєв та ін.) опиралися на технологічну парадигму, вважаючи причиною циклічності економічної динаміки зміну поколінь техніки в ході її відтворення та обслуговуючої цей технологічний устрій інфраструктури. За основу зростання вони брали технологічний чинник, залишаючи поза увагою мотивацію економічних агентів. Тим самим проголошувалась екзогенна природа циклічності економічної динаміки, у якій фактор мотивації економічного агента, як учасника конкурентної боротьби на певному сегменті ринку, не є визначальним. Слабкою ланкою цієї парадигми є нерозуміння того, чому одна технічна новинка визнається перспективною і підприємці інвестують капітал у її впровадження, а інша – залишається поза їхньою увагою.

Відкриття М.Кондратьєвим «довгих хвиль» економічної динаміки послужило основою досліджень Й.Шумпетера і його теорії інноваційного розвитку, яка склала основу **техніко-економічної парадигми** економічного розвитку. Й. Шумпетер виділив мотиваційну основу технологічних змін – зменшення комерційної віддачі (ренти, за Шумпетером) від використання старої технології, що змушує найбільш активних учасників ринку відшукувати досконаліші способи реалізації виробничих процесів. Теорія Й. Шумпетера фактично ознаменувала перехід від неокласичної концепції

економічного зростання (форматом якого є кількісні зміни, масштабування наявних способів отримання економічних результатів, основними з яких є загальний обсяг ВВП, ВНП чи національного доходу або з розрахунку на душу населення, а також темпи зростання і приросту зазначених показників) до концепції економічного розвитку, в основі якого лежать інновації, що забезпечують якісні зміни у системі, її розвиток, – вони також забезпечують зростання зазначених показників, але більшою мірою і формують триваліший період зростання у повному циклі економічної динаміки. І хоча Й. Шумпетер не пов'язував прямо ці зміни із кращою здатністю економічної системи формувати конкурентні переваги, тобто, – бути конкурентоспроможною і завдяки цьому зростати, проте підкреслював, що саме інновації є джерелом економічного розвитку.

Концепція техніко-економічної парадигми виходить з того, що технологічні зміни випереджають зміни в суспільних відносинах, які проявляються через інструменти взаємодії суспільства і держави. Інертність цих інструментів є доволі високою через притаманний будь-якому суспільству консерватизм інтересів. Період, за який відбуваються кардинальні зміни в цих відносинах, і є періодом становлення техніко-економічної парадигми, яка відповідає новим принципам управління в різних сферах, що стають загальноновизнаними для нової фази розвитку. Зміна парадигми має всі ознаки загальної техніко-управлінської революції, яка зумовлює ефективнішу систему суспільно-економічного устрою.

Життєвий цикл парадигми залежить від дії так званих ключових факторів, які складають її основу. Головним постулатом техніко-економічної парадигми була теза про економічну вигідність спрямування капіталу у ризикові інноваційні галузі у періоди економічної стагнації, що сприяє виникненню і дифузії нових технологій. Отже, саме економічний інтерес активізує інноваційний пошук. Завдяки економічній вигідності володіння новими знаннями у процес їх створення залучається все більше людей, які прагнуть їх практичної реалізації. Нові знання сублімуються, проникають в різні сфери, набувають нової якості, розширюють межі і можливості управління, дають велику віддачу на вкладений капітал, що приваблює у цю сферу інвестиції і сприяє економічному піднесенню.

Техніко-економічна парадигма економічного розвитку доволі аргументовано пояснила природу інновацій і циклічність економічної динаміки, розмежовуючи процеси кількісних змін, якими супроводжується процес економічного зростання, і якісних змін, які відповідають терміну «розвиток» та відображаються «значними структурними змінами у відносинах власності, системі поділу праці й зайнятості, в політиці доходів та витрат, у соціальній сфері тощо» [2]. На етапі якісних змін відбувається технологічний перехід, який суттєво збільшує темпи економічної динаміки, розширюючи коло джерел зростання за рахунок якісних змін і розвитку інших складових економічної системи.

Науково-технічний і суспільний прогрес тісно переплітаються між собою, формуючи нові тренди людської поведінки і примушуючи науковців враховувати їх у своїх теоретичних моделях і практичних рекомендаціях. Виокремлення концепту «людина – творець знань» як основної ідеї про можливість і доцільність використання інтелекту людини для продукування інновацій, що забезпечують кращу економічну результативність, актуалізували питання про те, як мотивувати людей створювати нові знання, а також – яку роль мусить відігравати держава у визначенні пріоритетних напрямів створення нових знань і їх практичному використанні. Тобто, стало очевидно, що в теоретичних конструктах класичних і неокласичних моделей економічного зростання не вистачає складової, яка б дала змогу врахувати не тільки демографічні, а й мотиваційні характеристики людської діяльності.

Зважаючи на доведену теорією і підтвержену практикою значущість інноваційно-технологічних чинників у забезпеченні економічного розвитку, важливо

було пояснити мотиваційні переваги тих, хто бере участь в інноваційних процесах і визначає їх результативність та ефективність. Проте, в неокласичних теоріях економічного розвитку не було дано вичерпної відповіді на питання, чому в одних країнах інноваційні процеси й технологічні переходи відбуваються набагато інтенсивніше, ніж в інших. Прагнення вчених і практиків пояснити причину цих відмінностей зумовило науковий пошук у сфері інституційного устрою країн і стало основою нової парадигми економічного розвитку – соціотехноеконімічної.

Соціальна складова цієї парадигми розширила мотиваційну основу рушійних сил науково-технічного прогресу і економічного розвитку, розглядаючи її з погляду: а) окремих економічних агентів, які вмотивовані до максимізації своєї вигоди, б) з погляду необхідного рівня задоволення потреб усього суспільства, що й є стратегічною метою економічного розвитку. Досягнення консенсусу в обох мотиваційних площинах потребує регулятивних дій з боку держави для введення цих мотивів у визначене стратегічними цілями розвитку русло. Такими регуляторами визначено інститути, вектори і силу дії яких формують моделі розвитку соціально-економічних систем [3].

Відмітною рисою сучасного етапу розвитку розвинених країн є спрямованість на досягнення балансу між економічним зростанням, соціальним прогресом і збереженням довкілля. Це знайшло своє втілення у концепції сталого та інклюзивного розвитку – такого, що «реалізується через зростання якості життя населення у всіх його складових, що створює сприятливе соціальне і природне середовище для самореалізації людини і її активної участі у суспільно-політичних та економічних процесах» [4]. Ця концепція сформувала нову парадигму економічного зростання (соціо-еколого-техно-економічну), у якій поряд із соціальними, технологічними і економічними чинниками і цілями розвитку не менш важливе місце відводиться цілям збереження екологічної рівноваги, недопущення планетарних катастроф, викликаних необмеженим і ризикованим втручанням людини у природний перебіг еволюційних процесів.

Таким чином, аналіз теорій і концепцій економічного зростання показує, що їх теоретичні конструкти і моделі, зберігаючи основну цільову функцію (у вигляді майбутнього стану системи), з кожною зміною соціо-історичного контексту наповнювали іншим змістом шляхи і способи її досягнення, виокремлювали нові спонукальні чинники розвитку, змінювали структуру і значущість його джерел для реалізації цілей. Науковці обирають релевантне методологічне підґрунтя для виявлення стійких закономірностей перебігу подібних процесів і прагнуть розробити універсальні моделі та рекомендації для застосування теоретичних концепцій у практиці управління. Їх ефективність залежить від того, наскільки вони відповідають об'єктивним законам розвитку суспільств і економік.

Список використаних джерел

1. Kuhn T. *The Structure of Scientific Revolutions*, 2 nd ed. Chicago: University of Chicago Press, 1970. P. 121-143.
2. Рудевська В. Еволюція теорій економічного зростання та чинники його оцінювання. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2020. № 2 (22). С. 18–30. DOI: 10.25140/2411-5215-2020-2(22)-18-30.
3. Stadnyk V., Sokoliuk G., Holovchuk J. Institutional component of competitiveness risks and development of socio-economic systems. *Business Risk in Changing Dynamics of Global Village*. University of Applied Sciences in Nysa, Nysa, Poland. 2019. T.2. P.38-40.
4. The Inclusive Growth and Development Report 2017. *Insight Report the World Economic Forum*. January 2017. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf.